

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»

ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg, Karl Joël τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Basel, Χ. Ἀνδρούτσος τακτ. καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ernst Hoffman τακτ. καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg, Erich Frank τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg, Guido Calogero τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης, Κ. Τριανταφυλλόπουλος τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, Κωνστ. Λογοθέτης τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, August Faust ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg, Χαρ. Τζωρτζόπουλος ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, Franz Böhm διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας, Παν. Κανελλόπουλος διδάκτωρ τῆς Νομικῆς, Κωνστ. Ἰσάτσος, Ἰω. Θεοδορακόπουλος διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας.

Διευθυνόμενον
ὑπὸ

Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
"ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΝ,"
ΕΔΟΥΑΡΔΟΥ ΛΩ 8
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ἡ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΔΕΑ

ΥΠΟ

ERICH FRANK

Ἡ ἐπιστήμη, τὸ ἀντικειμενικὸν συνειδός, καταστρέφει κατ' ἀνάγκην τὸν μῦθον καὶ σὺν αὐτῷ τὴν θρησκευτικὴν καὶ πολιτικὴν περὶ κόσμου εἰκόνα τοῦ ἀπλοῖκοῦ ἀνθρώπου. Διότι ἂν ὁ κόσμος τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἀφηρημένης ἐννοίας, εἶναι ἡ ἀληθὴς πραγματικότητα, τότε ἡ θρησκευτικὴ συνείδησις, ὡς καὶ ἐκείνη τοῦ μύθου καὶ τῶν παραδεδομένων ἠθῶν εἶναι ψευδής. Ἀπὸ τὸ δίλημμα τοῦτο δὲν δύναται νὰ μᾶς ἐξαγάγῃ οὐδεμία διαλεκτικὴ. Καὶ ὅμως ἡ ἀπλοϊκὴ ἐκείνη μυθικὴ συνείδησις, ὡς παρουσιάζεται αὕτη ἀμέσως εἰς τὸν ἐν τῇ καθημερινῇ ζωῇ ἐνεργοῦντα καὶ δρῶντα ἄνθρωπον, εἶναι ἀδύνατον νὰ καταστραφῇ ὀλοκληρωτικῶς ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης. Ἡ μυθικὴ, αἰσθητὴ (sinnlich-anschauliche) ῥίζα καὶ τῶν μᾶλλον ἀφηρημένων ἐννοιῶν τῆς ἡμετέρας διανοίας εἶναι ἀδύνατον νὰ παραγνωρισθῇ, συνάμα δὲ διακαθορίζει καὶ δικαιολογεῖ αὕτη τὸ νόημα καὶ τῆς μᾶλλον ἀφηρημένης ἐννοιολογικῆς ἐργασίας. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀκριβῶς ἠναγκασμένος νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ὁμόφωνίαν τῆς πρακτικῆς αὐτοῦ αὐτοσυνειδήσεως πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα τῆς ἐπιστήμης, ἡ δὲ λογοδοσία αὕτη τῆς ἀμέσου συνειδήσεως πρὸς τὴν ἐπιστήμην ἐκάστης ἱστορικῆς ἐποχῆς εἶναι ἀκριβῶς τὸ αἰώνιον θέμα τῆς φιλοσοφίας. Ἡ δημιουργία καὶ ἡ διαδικασία τοῦ πνεύματος συνίσταται ἀκριβῶς εἰς τὸν ἀγῶνα πρὸς τὴν ὁμότητα τῶν γεγονότων. Τὸ πνεῦμα ἢ ὁ νοῦς, ἀναδεχόμενος καὶ προσλαμβάνων τὴν συνείδησιν τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος, ὡς γινώσκει ταύτην ἢ ἐπιστήμη, ἐνδυναμοῦται καὶ οὕτω καταλήγει εἰς ἀντικειμενικὴν ζωὴν, εἰς ἀντικειμενικότητα ἐν τῷ κόσμῳ. Τὸ πραγματικὸν ὅμως στάδιον τοῦ ἀγῶνος τούτου εἶναι ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας. Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ἤρξατο ἐν Ἑλλάδι

ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ὁ Ἀναξίμανδρος προτέλαβεν ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς θεωρίας τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπείρου καὶ μετεμόρφωσε δι' αὐτῆς τὴν ἰσχύουσαν περὶ κόσμου ἀπλοϊκὴν, μυθικὴν εἰκόνα. Ἐν Ἑλλάδι κατεκτήθη τὸ διανοητικὸν ἐκεῖνο ἐπίπεδον τῆς φιλοσοφίας, τοῦλάχιστον κατὰ τὸ κορυφαῖον αὐτῆς παρὰ Πλάτωνι καὶ Ἀριστοτέλει, τὸ ὁποῖον ἔγινε χρυσεὸν δι' οὗ δέον νὰ μετῶται καὶ νὰ κρίνηται πᾶν ὅτι ἐγείρει τὴν ἀξιῶσιν φιλοσοφικῆς σημασίας ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Λέγοντες δὲ τοῦτο, δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι αἱ ἔννοιαι, αἱ μέθοδοι, τὰ προβλήματα καὶ τὰ ἀντικείμενα τῆς σημερινῆς μας φιλοσοφικῆς ἐργασίας εἶναι τὰ ἴδια πρὸς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἶχον σπουδαιότητα διὰ τοὺς Ἑλληνας φιλοσόφους, ἀλλὰ ὅπως τὸ ἐναντίον ἐννοοῦμεν ὅτι τὸ νὰ καταδείξωμεν τὴν διαφορὰν ἢ μᾶλλον τὴν ἀντίθεσιν τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ τῆς σημερινῆς φιλοσοφικῆς καταστάσεως καὶ ἐκείνης τῆς ἀρχαιότητος, ἀποτελεῖ ἐν τῶν σπουδαιοτάτων θεμάτων τῆς ἱστορικῆς ἐρμηνείας τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ἐντεῦθεν δὲ ἔπεται ὅτι πρὸς φιλοσοφικὴν κυριαρχίαν τοῦ σημερινοῦ μας κόσμου, τοῦ θεμελιωδῶς διαφοροῦ ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς ἀρχαιότητος, ἔχομεν ἀνάγκην ἐντελῶς ἄλλων βοηθημάτων καὶ ἐννοιῶν ἀπὸ τὰ βοηθήματα καὶ τὰς ἐννοίας τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων. Ἡ κατανόησις τοῦ γεγονότος τούτου εἶναι μία ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων ἀξιῶσεων τῆς παρούσης καταστάσεως ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ. Καὶ τοῦτο, διότι ἡ δυσπιστία πρὸς τὴν χρησιμότητα τῶν παραδεδομένων καὶ μὲ τόσον ἱστορικὸν βάρος ἐπιβεβαυμένων ἐννοιῶν αὐξίνει σήμερον καταπληκτικῶς. Δυσπιστεῖ τις σήμερον περὶ τοῦ ἂν εἶναι δυνατόν νὰ συλληφθῇ τὸ ἰδιαίτερον καὶ χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα τῆς ἱστορικῆς μας ἀποστολῆς καὶ τοῦ σημερινοῦ μας κόσμου δι' ἐννοιῶν καταγομένων ἀπὸ ἐντελῶς ἄλλους κόσμους.

Ἄν τὸ ἔσχατον νόημα, ὁ μοναδικὸς σκοπὸς πάσης φιλοσοφίας ἔγκειται ἐν τῇ κατανοήσει τῆς ἰδίας ὑπάρξεως καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὸν κόσμον, τότε ὑπονοεῖται ὅτι καὶ τὸ ἔσχατον νόημα τῆς φιλοσοφίας καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς ὑπῆρξε πάντοτε τὸ αὐτό, ὡς ἐπίσης ὅτι καὶ ἡ ὁδὸς ἢ ὁδηγοῦσα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον δέον νὰ εἶναι ἐν ἐκάστη ἐποχῇ διάφορος, διότι ὁ κόσμος, ἐν τῷ ὁποίῳ εὐρίσκεται τὸ ἄτομον, ἢ ἰδία ὑπαρξις, συνάμα δὲ καὶ ἡ ἀντικειμενικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου ἢ ἐκδηλουμένη ἐν τῇ σχέσει αὐτοῦ πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους, εἶναι ἐκάστωτε διάφορος.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, εἶναι δυνατόν νὰ φθάσωμεν εἰς

τὸν πυρῆνα τοῦ θέματος, ἐφ' ὅσον κινούμεθα εἰς τὸν κύκλον τῶν παλαιῶν τρόπων τοῦ σκέπτεσθαι, οἱ ὅποιοι, ἐν ᾧ βεβαίως διὰ τὴν ἐποχὴν τῶν εἶχον ἀπόλυτον σημασίαν, ἀφίρουν ἀνικανοποιήτους τὰς βαθυτάτας ἡμῶν ἀνάγκας, τὰς συνισταμένας εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ νοήματος τῆς ζωῆς ἡμῶν; Ἡ φιλοσοφική μας ὄμως ὁρολογία κατάγεται κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, δηλαδή ἀπὸ μίαν κατάστασιν συνειδήσεως καὶ ζωῆς, ἣτις εἶναι ὁλοκληρωτικῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἰδιὴν μας. Αἱ ἔννοιαι αὐταί, αἷτινες ἐν τῇ ἑλληνικῇ νεανικῇ ἐποχῇ εἶχαν τὴν ἀπασάβλητον ζωηρότητα καὶ ζωτικότητα, ἔγιναν ἐν τῷ μεταξὺ νεκρὰ παράδοσις εἰς ἓνα κόσμον, ὁ ὅποιος εἶναι τόσον διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν τοιοῦτον. Διότι—καὶ τοῦτο δεόν νὰ τοισθῇ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς—μέ ὅλην τὴν ἀποφασιστικότητα—ὁ ἑλληνικὸς τρόπος εἶναι δι' ἡμᾶς ξένος, περισσότερον ξένος ἀπὸ ὅ,τι νομίζετε. «Τίποτε ἄλλο δὲν μοῦ γίνεται ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος σαφέστερον» λέγει ὁ Nietzsche (Morgenröte IV, 187), «ἢ ὅτι ὁ ἑλληνικὸς καὶ ὁ ἀρχαῖος τρόπος, ὅσον ἀπλοῦς καὶ παγκοίνως γνωστὸς καὶ ἂν τίθεται ἐνώπιον ἡμῶν, εἶναι δυσνόητος καὶ μόλις προσυτός, καὶ ὅτι ἡ συνήθης εὐχέρεια, μετὰ τὴν ὁποίαν ὀμιλεῖ τις περὶ τῶν Ἑλλήνων, εἶναι ἢ ἐπιπολαιότης ἢ παλαιὰ κληρονομικὴ ἀπερισκεψία. Αἱ ὅμοιαι λέξεις καὶ ἔννοιαι ἀπατῶσιν ἡμᾶς, ὑπὸ αὐτὰς ὅμως κρύπτεται πάντοτε ἐν αἴσθημα, τὸ ὁποῖον εἶναι ξένον πρὸς τὸ σύγχρονον τοιοῦτο, συνάμα δὲ ἀκατανόητον ἢ καὶ δυσάρεστον. Τὰ πεδία ταῦτα εἶναι, ἐξ ἐκείνων ἐφ' ὧν δικαιουῦνται νὰ πηδῶσι καὶ νὰ παίξωσι παῖδες. Ἀρκετὰ τὸ ἐπράξαμεν ὅταν εἴμεθα παῖδιὰ καὶ ἀπεκτιήσαμεν ἐξ αὐτοῦ μίαν ἀντιπάθειαν σχεδὸν κατὰ τῆς ἀρχαιότητος, τὴν ἀντιπάθειαν μιᾶς, ὡς φαίνεται, ὑπερβολικῆς ἐπικοινωνίας καὶ γνωριμίας! Διότι ἡ ὑπερήφανος φαντασία τῶν κλασσικῶν ἡμῶν παιδαγωγῶν εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε νὰ νομίζουν ὅτι κατέχουν πλήρως τοὺς ἀρχαίους, καὶ νὰ ἐμπνέουν τὴν φαντασίαν καὶ τὴν δοκησιοσοφίαν αὐτὴν καὶ εἰς τοὺς διαπαιδαγωγουμένους. Συνάμα δὲ ἐμφυσοῦν εἰς τοὺς νέους τὴν δοξασίαν ὅτι τοιοῦτο τι ἀπόκτημα (ἢ κατοχὴ τῶν ἀρχαίων) δὲν δύναται βεβαίως νὰ κάμῃ τινὰ εὐδαίμονα, ἀλλ' ὅτι εἶναι ἀρκετὰ καλὸν διατιμίους, πτωχοὺς, τρελλοὺς, παλαιοὺς βιβλιοφάγους «τέτοιοι ποῦ εἶναι τέτοια τοὺς χρειάζονται».

«Μὲ τὰς ὑστεροβουλίας αὐτὰς ἐτελειοποιήθη ἡ κλασσικὴ ἡμῶν παιδεία».

Τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἔχει τις ἀπόλυτον συνείδησιν τῆς καταστάσεως αὐτῆς δικαιολογεῖται ἐκ τοῦ ὅτι αἱ μετὰ τὸν ἑλληνισμόν ἀκολουθήσασαι χιλιετηρίδες παρεμόρφωσαν καὶ παρηρμήνευσαν τὰς ἀρχαίας ἑλληνικὰς ἐννοίας καὶ τὰ προβλήματα τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι πᾶσα ἐποχὴ συνέλαβε τὰς ἐννοίας καὶ τὰ προβλήματα ταῦτα συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς καὶ συνεπῶς παρεγγώρισε τὴν ἀρχικὴν σημασίαν καὶ τὸ ἀρχικὸν νόημα τῶν ἐννοιῶν τούτων. Ἡ δημιουργικὴ μάλιστα καὶ πρωτότυπος ἐργασία τῆς φιλοσοφίας τῆς Δύσεως συνίσταται κατὰ μέγα μέρος ἐν τῷ γεγονότι τῆς παρερμηνείας, τῆς διαφορετικῆς ἐρμηνείας τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ συνεπῶς ἐν τῷ γεγονότι τῆς παρανοήσεως τῆς παραδοθείσης εἰς αὐτὴν κληρονομίας. Συχνάκις οἱ νεώτεροι φιλόσοφοι προσδίδουν εἰς τὰς ἀρχαίας ἐννοίας ἐντελῶς νέον, πολλάκις βαθὺ νόημα. Ἀκριβῶς δὲ ἐπειδὴ τὸ ἰδιαίτερον νόημα, τὸ ὁποῖον συνέδεον οἱ ἀρχαῖοι μὲ τὰς λέξεις αὐτάς, δὲν εἶναι πλέον σαφές, διὰ τοῦτο ἦτο δυνατόν αἱ λέξεις αὗται νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὑπὸ τῶν νεωτέρων φιλοσόφων πρὸς χαρακτηρισμὸν τῶν ἰδίων αὐτῶν σκέψεων καὶ ἐννοιῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἐντελῶς ἄλλης κατὰγωγῆς. Οὕτω πῶς ἔδωσαν εἰς τὰς σκέψεις καὶ τὰ διανοήματα αὐτῶν σεβαστὴν τινα περιβολήν. Ἡ ἀπλοϊκὴ ἐρμηνεία τῶν ἀρχαίων κειμένων, ὡς πρὸ ὀλίγου ἀκόμη χρόνου συνήθως ἐγένετο εἰς τὸν κύκλον τῶν κλασσικῶν φιλολόγων, προσέδωκεν εἰς τὰς ἑλληνικὰς λέξεις ἐντελῶς ἀσυνειδήτως τὴν νεωτέραν αὐτῶν σημασίαν.

Πόσα νοήματα π.χ. δὲν συνεδέθησαν πρὸς τὴν πλατωνικὴν ἐννοιαν τῆς «ιδέας»! Οὕτω π.χ. ὁ Natorp δηλοῖ κατηγορηματικῶς ὅτι «αἱ ιδέαι τοῦ Πλάτωνος σημαίνουν ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους μεθόδους, ἐνότητος τοῦ διανοεῖσθαι, καθαρὰς θέσεις τῆς διανοίας καὶ οὐχὶ ἔξωτερικά, ἔστω καὶ ὑπεραισθητά, ἀντικείμενα». Χωρὶς νὰ ἐρωτηθῆ ποίαν σημασίαν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχη ἡ λέξις «ιδέα» ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ γενικῶς, προσδίδεται εἰς αὐτὴν ἀνεξετάστως σημασία, τὴν ὁποῖαν δύναται νὰ ἐννοήσῃ μόνον ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος γνωρίζει τὴν ὑπὸ τοῦ Kant γενομένην κριτικὴν τῆς γνώσεως καὶ δὴ ὡς ἐννοεῖ αὐτὴν ὁ Νεοκαντιανισμός, ὅπου βεβαίως ἡ λέξις «ιδέα» εἶναι ἴσως δυνατόν νὰ ἔχη περίπου τὴν ἀνωτέρω σημασίαν.

Τὸ πρόβλημά μας εἶναι λοιπὸν νὰ καθορίσωμεν τὰς ἐννοίας καὶ τὰς σκέψεις τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἀπὸ ὅλας τὰς μεταγενεστέρων

καὶ συγχρόνους παρερμηνείας καὶ παρανοήσεις καὶ νὰ κατανοήσωμεν αὐτὰς ἐν τῇ χαρακτηριστικῇ αὐτῶν ἰδιοτυσίᾳ, τοῦτέστι ἐν τῇ ἀντιθέσει αὐτῶν πρὸς τὸ σύγχρονον πνεῦμα. Τότε ὅμως θὰ φανῇ καὶ ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐν ὁλοκλήρῳ τῷ ἀληθεῖ αὐτῆς μεγαλείῳ, δι' οὗ θὰ μείνῃ τὸ αἰώνιον παράδειγμα πάσης ἀληθοῦς φιλοσοφίας. Συγχρόνως ὅμως θὰ ἐμφανισθῇ ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐν τῇ ὑπερήφανῳ αὐτῆς ξενικότητι, καὶ θὰ δυνάμεθα εὐκολώτερον νὰ ἀμυνθῶμεν κατὰ τοῦ πειρασμοῦ νὰ φιλοσοφῶμεν κατὰ τὰς μεθόδους αὐτῆς. Διότι μόνον ἀφοῦ θὰ ἐλευθερωθῶμεν ἀπὸ τὴν ἀπολυταρχικὴν ὑποβολὴν τῶν ἀρχαίων ἐννοιῶν καὶ μορφῶν τοῦ σκέπτεσθαι, θὰ δυνηθῶμεν νὰ προπαρασκευάσωμεν τὸ ἔδαφος διὰ μίαν ἐπίσης αὐθυπόστατον, ἀρχέγονον καὶ ζωντανὴν φιλοσοφίαν, ὡς ἦτο ἐκείνη τῶν Ἑλλήνων. Λέγοντες τοῦτο δὲν πρέπει βεβαίως νὰ λησιμονήσωμεν ὅτι εἴμεθα ἐπίγονοι, ὅτι ἡ ἡμετέρα συνείδησις, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ἐκείνην τῶν Ἑλλήνων εἶναι κατ' οὐσίαν ἱστορικὴ.

II.

Ἡ ἰδέα τῆς ἑλληνικῆς μορφῆς (Gestalt, εἶδος)

Ἦν ἐννοοῦμεν ἐνταῦθα θὰ καταστήσωμεν σαφές διὰ τινῶν παραδειγμάτων. Ἡ λέξις ἡμῶν «Idee» κατάγεται ἐκ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ὁμιλοῦμεν δὲ περὶ πλατωνικῶν ἰδεῶν. Ἀλλὰ τίποτε ἄλλο δὲν εἶνε τόσον παραπλανητικὸν ἢ τὸ νὰ μεταφράζωμεν τὴν ἑλληνικὴν λέξιν «ἰδέα», εἶδος, διὰ τῆς φιλοσοφικῆς ἐννοίας «Idee», διότι τὰ κοινὰ σημεῖα τῆς λέξεως ἰδέα, ὡς μεταχειρίζεται αὐτὴν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία, πρὸς τὴν ἐννοίαν τῆς λέξεως ἰδέα ἐν τῇ νεωτέρῳ φιλοσοφίᾳ εἶνε ἐλάχιστα. Ἐν τῇ νεωτέρῳ φιλοσοφίᾳ ἡ λέξις ἰδέα σημαίνει ἢ ἀπλῶς ὑποκειμενικὴν τινα παρίστασιν, ὡς ἐν τῇ προκαντιανῇ φιλοσοφίᾳ, ἢ ἐσωτερικὴν νοητικὴν ἀρχήν, ὡς ἐν τῇ γερμανικῇ ἰδεοκρατίᾳ ἀπὸ τοῦ Kant καὶ ἐντεῦθεν. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ ἡ λέξις «εἶδος» σημαίνει «ὄψιν», «ἀποψιν» τῶν ἀντικειμένων (ἐνεργητικῶς καὶ παθητικῶς), ἢτοι πρωτίστως τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῶν διαμόρφωσιν, διασκευὴν, τὴν ὄρατὴν αὐτῶν ἐπιφάνειαν, μεθ' ἧς ἐμφανίζονται εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας καὶ περαιτέρω εἰς τὸ φῶς τῆς νοητικῆς

οὐσίας τοῦ νοῦ γενικῶς. Σημαίνει κατὰ τὸν Ἑλληνα ἀκριβῶς ἀντικειμενικόν τι, ὄν τι, τὴν «ἀνάπτυξιν» ἢ τὴν διαμόρφωσιν ἑνὸς ζώου καὶ εἶναι συνήθως τὸ αὐτὸ πρὸς τὴν διαμόρφωσιν ἑνὸς ἀντικειμένου, πράγματος ἢ ὄντος. Εἰς τοῦτο συνίσταται ἀκριβῶς ἡ σπουδαιοτάτη ἰδιοτυπία τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ὅτι ἡ ἀληθῆς οὐσία τοῦ ἀνθρώπου, τῶν θεῶν καὶ τῶν πραγμάτων, τὸ πραγματικὸν αὐτῶν εἶναι, ἔγκειται ἐν τῇ «μορφῇ», ἐν τῷ ὄρατῳ αὐτῶν εἶδει, ἐνῶ ἡμεῖς τοποθετοῦμεν τὴν ἀληθῆ αἰωνίαν οὐσίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ σκοτεινῷ, ἀδιαμορφώτῳ βάθει τῆς ἐσωτερικότητος αὐτοῦ, τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ ἐγώ, τῆς αὐτοσυνειδήτου προσωπικότητος. «Μόνον ἡ μορφή ἀνήκει κατὰ τὸν Ἑλληνα εἰς τὸν κύκλον τῆς ἀθανασίας· τὸ ἐγώ, ἡ προσωπικότης ἀνήκει, ὡς καὶ πᾶν τὸ ἄμορφον, εἰς τὴν στιγμὴν».

Ἡ λέξις ἡμῶν «προσωπικότης» (Persönlichkeit) κατάγεται βεβαίως ἐπίσης ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ, διότι «Person» (persona) εἶναι ἡ λατινικὴ μετάφρασις τοῦ ἑλληνικοῦ «προσώπου», τὸ ὁποῖον σημαίνει πρωτίστως ὄψιν, ἔπειτα δὲ προσωπίδα. Τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ λέξις πρὸς δήλωσιν τῆς ὄψεως μετεβλήθη εἰς «πρόσωπον» ἐν τῷ κόσμῳ τῆς Δύσεως οὕτω πως ὥστε νὰ χρησιμεύῃ εἰς ἔκφρασιν τοῦ βαθυτάτου στοιχείου τοῦ εἶναι ἡμῶν, τῆς προσωπικότητος, ἔχει λίαν βαθειὰν καὶ πλέον ἢ μόνον συμβολικὴν σημασίαν. Τοῦτο δὲ διότι ἐν τῷ προσώπῳ, ἐν τῷ μορφασμῷ, ἐν τῷ βλέμματι ἐκφράζεται πληρέστατα καθ' ἡμᾶς ἡ ψυχὴ, ἡ ἐσωτερικότης τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὑποκειμενικὴ ἰδιοτυπία τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ. Ἡ μιμικὴ τῆς θεατρικῆς τέχνης τῆς ἐποχῆς μας συγκεντρώνεται συνεπῶς εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου, ἐνῶ τῶν Ἑλλήνων ἡ μιμικὴ συγκεντρώνεται ἐφ' ὁλοκλήρου τοῦ σώματος. Μιμικὴ ἔκφρασις τοῦ «ἤθους», ἢτοι τῆς διαμορφωμένης ἐκδηλώσεως τῆς ζωῆς, ἢτοι διὰ τὸν Ἑλληνα ὁ χορὸς ἢτοι ἡ ἐκφραστικὴ κίνησις ὁλοκλήρου τῆς μορφῆς, ὁ ῥυθμὸς τῶν προσώπων τοῦ χοροῦ, ἐνῶ ἡ μιμικὴ τοῦ προσώπου καθίστατο ἀδύνατος εἰς τοὺς Ἕλληνας ἠθοποιούς· ἕνεκεν τῶν προσωπίδων.

Ἐν χωρίῳ εἰς τὸν διάλογον τοῦ Πλάτωνος «Χαρμίδης» (154 C) μοῦ φαίνεται ἐξαιρετικῶς χαρακτηριστικὸν δι' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον σημαίνει διὰ τὸν Ἑλληνα ἡ μορφή, τὸ εἶδος, ἡ ἰδέα, ἐν ἀναθέσει πρὸς τὸ πρόσωπον (Gesicht). Ὁ Σωκράτης ἐμφανίζεται μετὰ μακρὰν ἀπουσίαν, διὰ πρώτην φορὰν πάλιν ἐν τῇ πλαίστρῳ. Τὴν στιγμὴν αὐτὴν εἰσέρχεται ὁ Χαρμίδης ὅστις θεωρεῖται κατὰ τὴν ἐπο-

χὴν αὐτὴν ὡς ὁ ὠραιότερος νέος τῶν Ἀθηναίων. «Πάντες ἐοῶν ἐδόκουν αὐτοῦ», ὡς λέγει ὁ Πλάτων· «οὕτως ἐκπεπληγμένοι τε καὶ τελοσφυβημένοι ἦσαν ἡνίκα εἰσήει» ἕνεκα τῆς ὠραιότητος αὐτοῦ. «Ἄλλ' ἐγὼ καὶ τοῖς παισὶ προσέσχον τὸν νοῦν ὡς οὐδεὶς ἄλλως ἔβλεπεν αὐτῶν, οὐδ' ὅστις σμικροτάτος ἦν, ἀλλὰ πάντες ὥσπερ ἄγαλμα ἐθεῶντο αὐτόν». Εἷς φίλος ἐρωτᾷ τὸν Σωκράτη. «Τί σοὶ φαίνεται ὁ νεανίσκος, ὦ Σωκράτες; οὐκ εὐπρόσωπος;» ὁ δὲ Σωκράτης ἀπαντᾷ «ὑπερφυῶς» (ἑξαφρετικῶς). Περαιτέρω δὲ λέγει ὁ φίλος τοῦ Σωκράτους διὰ τὴν ὠραιότητα τοῦ Χαριίδου· «εἰ ἐθέλοι ἀποδῦναι, δόξει σοὶ ἀπρόσωπος εἶναι· οὗτος τὸ εἶδος πάγκαλός ἐστιν». Ὅλοι δὲ συνεφώνησαν ὡς πρὸς τοῦτο πρὸς τὸν φίλον τοῦ Σωκράτους Χαιρεφῶντα. «Συνέβασαν οὖν καὶ οἱ ἄλλοι ταῦτα τῷ Χαιρεφῶντι». Ὅταν δὲ προσεκλήθη ὁ Χαριίδης νὰ καθίσῃ πλησίον τοῦ Σωκράτους συνέβη τὸ ἑξῆς. «Ἐκαστος γὰρ ἡμῶν τῶν καθήμενων ξυγχωρῶν τὸν πλησίον ὄθει σπουδῆ, ἵνα παρ' αὐτῷ καθέζοιτο, ἕως τῶν ἐπ' ἐσχάτῳ καθήμενων τὸν μὲν ἀνεστήσαμεν, τὸν δὲ πλάγιον κατεβιάλομεν, ὁ δ' ἐλθὼν μεταξὺ ἐμοῦ τε (Σωκράτους) καὶ τοῦ Κριτίου ἐκαθέζετο. Ἐνταῦθα μέντοι, ὦ φίλε, (οὕτω λέγει ὁ Σωκράτης) ἐγὼ ἤδη ἠπόρουν, καὶ μου ἡ πρόσθεν θρασύτης ἐξεκόπτετο, ἣν εἶχον ἐγὼ ὡς πάνυ ῥαδίως αὐτῷ διαλεζόμενος. Ἐπειδὴ δὲ φράσαντος τοῦ Κριτίου, ὅτι ἐγὼ εἶην ὁ τὸ φάρμακον ἐπιστάμενος, ἀνέβλεψέ μοι τοῖς ὀφθαλμοῖς ἀμύχανόν τι οἶον, καὶ ἀνήγετο ὡς ἐρωτήσων, καὶ οἱ ἐν τῇ παλαίστρᾳ ἅπαντες περιέδροον ἡμᾶς κύκλῳ κομιδῆ, τότε δέ, ὦ γεννάδα, εἶδον τε τὰ ἐντὸς τοῦ ἱματίου καὶ ἐφλεγόμενην καὶ οὐκέτ' ἐν ἑμαυτῷ ἦν καὶ ἐνόμισα σοφώτατον εἶναι τὸν Κυδῖαν τὰ ἐρωτικά, ὅς εἶπεν, ἐπὶ καλοῦ λέγων παιδὸς ἄλλῳ ὑποτιθέμενος, εὐλαβεῖσθαι μὴ κατέναντα λέοντος νεβρὸν ἐλθόντα μοῖραν αἰρεῖσθαι κρεῶν».

Τὸ χωρίον τοῦτο ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς νὰ ῥίψωμεν ἐν βλέμμα εἰς τὴν σχέσιν τοῦ Ἑλληνοσ πρὸς τὴν μορφὴν καὶ μάλιστα μέχρι τῆς εἰδικῆς περιπτώσεως τοῦ ἐρωτικοῦ αἰσθήματος.

Ὁ ἀγαπῶν στρέφει τὰ βλέμματα πρὸς τὴν «μορφὴν», «εἶδος» τοῦ ἐρωμένου, ὅπως ὁ προσευχόμενος πρὸς τὸ «ἄγαλμα» τοῦ θεοῦ. Ἡ σύγκρισις δὲ αὕτη εἶναι κυρίως διὰ τὸν Πλάτωνα λίαν εὐνόητος (πρὸβλ. Φαῖδρος 247). Ἡ μορφὴ, τὸ εἶδος, εἶναι διὰ τὸν Ἑλληνα, ἤδη παρ' Ὀμήρῳ, ἡ εἰδικὴ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου, δι' ἧς ἡ διακρίνεται οὗτος ἀπὸ τὰ λοιπὰ ὄντα ἢ ὁμοιάζει πρὸς τοὺς θεοὺς. Ἐν τῇ μορφῇ, ἐν τῷ εἶδει,

ἐκφράζεται τὸ εἰδικὸν εἶναι τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ θεοῦ· ἐκεῖ δὲ ὅπου ἡμεῖς ὁμιλοῦμεν περὶ προσώπου, περὶ τοῦ ἐγὼ ἐνὸς ἀνθρώπου, ὁ Ἕλληνας τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς ὁμιλεῖ περὶ σώματος (σῶμα, δέμας), ἐν ᾧ ἀντιθέτως ἐν τῇ γερμανικῇ γλώσσῃ ὁμιλεῖ τις περὶ «δούλων» «Leibeigenen» ὡς περὶ «ψυχῶν» «Seelen».

Οὕτως ὁ Ἕλληνας δὲν γνωρίζει καλλίτερον τρόπον ἐκφράσεως σεβασμοῦ πρὸς τοὺς θεοὺς ἀπὸ τὰ ἀγάλματα, τὰ ὅποια παριστάνουν τὴν τελείαν ἀρρενωπὴν ὡραιότητα τῆς μορφῆς νεανικῶν σωμάτων. Ἐν τῇ ὡραιότητι δὲ ταύτῃ τοῦ σώματος ἐκφράζεται σχεδὸν πλήρως διὰ τὸν Ἕλληνα ἡ οὐσία τῶν ὑψίστων αὐτοῦ θεῶν, πρὸ παντὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, αἱ δὲ κεφαλαὶ τῶν ἀγαλμάτων εἶναι διὰ τὸν Ἕλληνα ἀσήμαντοι. Πόσον ὀλίγη καλλιτεχνικὴ σημασίαν παρουσιάζουν τὰ πρόσωπα καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν γλυπτικῶν ἔργων τῆς Αἰγίνης, πόσον ἀκίνητον εἶναι τὸ πρόσωπον τῶν τυράννοκτόνων, ἐν τῇ μορφῇ τῶν ὁποίων τόσον ἀνυπερβλήτως ἐκφράζεται τὸ ἀδύνατον τῆς ἀντιστάσεως εἰς τὴν ἀπόφασιν, εἰς τὸ πάθος μεθ' οὗ προχωροῦν εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν. Δὲν πρέπει νὰ πιστεύῃ κανεὶς ὅτι τοῦτο ἀπορρέει ἐξ ἀδυναμίας. Πόσον ἐνωρὶς ἐξ ἄλλου ἠδυνήθη ἡ μεσαιωνικὴ τέχνη νὰ δημιουργήσῃ καὶ νὰ μορφώσῃ κεφαλὰς βαθυτάτης συναισθηματικῆς ἐκφράσεως, καὶ μάλιστα εἰς μίαν ἐποχὴν καθ' ἣν τὰ σώματα ἦσαν ἀκόμη ἄμορφα. Ἐνεκα τοῦτου ἀποβαίνει ἡ πλαστικὴ τὸ σπουδαιότερον ἐκφραστικὸν μέσον τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς. Τοῦτο δὲ διότι ὁ σκοπὸς τῶν Ἑλλήνων εἶναι νὰ παραστήσουν τὸ ὅλον τῆς μορφῆς τοῦ σώματος καὶ οὐχὶ ἐν μέρος αὐτοῦ καὶ ἂν ἀκόμη τοῦτο ἤθελεν εἶναι ἡ κεφαλή. Τὸ ὅλον τῆς μορφῆς εἶναι διὰ τοὺς Ἕλληνας ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου. Ἦδη τὸ γεγονός, ὅτι τὰ ἔργα τῆς γλυπτικῆς τῶν Ἑλλήνων εἶναι συχνότατα γυμνὰ μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν δίδεται καὶ τόσον πολλὴ προσοχὴ εἰς τὴν ἐκφράσιν τοῦ προσώπου, ὡς παρ' ἡμῖν σήμερον, ὅπου ἡ ἀμφίεσις καλύπτει τὸ σῶμα καὶ μόνον τοὺς βραχίονας καὶ τὸ πρόσωπον ἀφίνει ἐλευθέρως. Οὕτως ἐκφράζονται πολλάκις βαθύτερα νοήματα διὰ τῆς θέσεως τῶν μελῶν, κυρίως δὲ διὰ τῶν λεπτοφυῶν καὶ πλήρων ἐκφράσεως χειρῶν ἢ διὰ τοῦ προσώπου· ἐννοεῖ δὲ τις διατὶ Ἕλληνες φιλόσοφοι ἐθεώρησαν τὴν χεῖρα ὡς τὴν ὑψίστην ἐκφράσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. «Χεῖρες περισσότερον ὡραῖαι παρὰ ἰσχυραὶ καὶ τόσον χωρὶς ἐπίδειξιν τῆς δυνάμεως τῆς ἢ ὡραιότητος, χωρὶς πόθον καὶ χωρὶς μεγαλοπρέπειαν! Πόσον δικαιολογοῦν τὸν λόγον τοῦ Ἀγαξά-

γώρα ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ εὐφυέστερον τῶν ζώων, διότι ἔχει χεῖρας. «Διὰ τὸ χεῖρας ἔχειν προνομιώτατον εἶναι τῶν ζώων ἄνθρωπον». Πόσον εἰς τὰ θαυμάσια αὐτὰ ὄργανα τοῦ σώματος ὁ νοῦς τοῦ Ἀναξαγόρα, παίζει τὸ ἐλεύθερον αὐτοῦ παιγνίδιον. Ὅργανα εἶναι αἱ χεῖρες, ἀλλὰ ὄχι ὀλιγώτερον σημαντικά, οὔτε ὀλιγώτερον πνευματικὰ ἀπὸ τὰς λέξεις. Ὅταν βλέπωμεν αὐτὰ τὰ εἰλύγιστα, ἔξυτνα, ἡγεμονικὰ μέλη, τότε ἀποκαλύπτεται εἰς ἡμᾶς ὡς σειρὰ ἀπὸ κορυφᾶς ὁρέων ἢ φιλοσοφικῆ γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων. Ἐδῶ ἀληθῶς καὶ τὰ πνευματικὰ καὶ τὰ σωματικὰ ἔχνη ὑποδεικνύουσιν ἓνα δρόμον. Καὶ ὅλα αὐτὰ ὀδηγοῦν εἰς τὸ ἄντρον τοῦ λέοντος» (*).

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὁ Ἕλλην θεωρεῖ ὡς οὐσίαν ἐκφράζεται κατ' αὐτὸν πλήρως διὰ τῆς πλαστικῆς. Ἐνεκα τούτου εἶναι διὰ τὸν Ἕλληνα ἡ πλαστικὴ ἢ κυρίως θρησκευτικὴ τέχνη, τὸ δὲ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ εἶναι, κατὰ κανόνα, πλαστικόν, ἐνῶ ἡ ζωγραφικὴ, ἢ ὁποῖα εἶναι ἡ κυρίως θρησκευτικὴ τέχνη τῆς Δύσεως, παραγνωρίζεται ὑπὸ τοῦ Ἕλληνοσ. Τὴν ἀντίθεσιν δὲ τῶν δύο τούτων κόσμων αἰσθανόμεθα ὅταν βλέπωμεν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ὀρθόδοξος ἐκκλησία σήμερον ἀκόμη ἀποκηρύττει τὰ πλαστικὰ ἔργα ὡς αἰρετικὰ ἀνοσιουργήματα καὶ ἀνέχεται μόνον ἔργα ζωγραφικῆς, τὰ ὁποῖα συγκεντρῶνουν ὅλην τὴν ἔντασιν τῆς ἐκφράσεως εἰς τὸ πρόσωπον καὶ εἰδικῶς εἰς τὸ ἀπὸ τὰ ἔσχατα τῆς ψυχῆς ἐρχόμενον βλέμμα. (Πρβλ. τὰ βυζαντινὰ μωσαϊκά, ὡς π.χ. τὸν Χριστὸν ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Δαρνιοῦ). Ἡ ἐντύπωσις αὕτη καθίσταται ἐνταῦθα ζωηροτέρα διὰ τοῦ γεγονότος, ὅτι πολλάκις ζωγραφίζεται μόνον τὸ πρόσωπον, τὸ δὲ λοιπὸν ἐνδεδυμένον καὶ ἐκ μετάλλου συνιστάμενον σῶμα ἐμφανίζεται ἐντελῶς ἀκίνητον καὶ ἀλύγιστον ὡς μία φαινομενικὴ μούμια. Ἐνταῦθα παρουσιάζεται ἡ σωματικὴ μορφή ὡς εἰκονικὴ, **δοκητικὴ**, ἐπιφάνεια, ἢ δὲ ἐσωτερικότης εἶναι τὸ πλν.

Ἄν δὲ ὁ Ἕλλην, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἀνωτέρω, ἀποκτῇ τὴν πλήρη συνείδησιν τῆς ζωῆς, ὅταν αἰσθάνεται ἑαυτὸν ὡς εἶδος ἢ **ἦθος**, (αἱ λέξεις σημαίνουν σχεδὸν τὸ ἴδιον πρῶγμα) τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὁ Ἕλληνας βλέπει τὸ νόημα τῆς ζωῆς του ἐν τῇ ἐπεξεργασίᾳ καὶ τῇ καλλιερ-
γείᾳ τοῦ ἑαυτοῦ του ὡς αὐτοτελοῦς τινος πλαστικῆς μορφῆς, καὶ δὴ

(*) Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἑλληνικὴν τέχνην παρουσιάζονται αἱ χεῖρες τῶν αἰγυπτιακῶν ἔργων τῆς γλυπτικῆς χωρὶς ἐκφρασιν.

ὡς πράττει τοῦτο ὁ γλύπτης κατὰ τὴν μόρφωσιν ἀγάλματος τινος (Νικ. Ἠθικ. ἐνθ. ἀν.). Ἐνταῦθα τὸ οὐσιῶδες δὲν εἶναι ἡ ἔσωτερικὴ σχέσις πρὸς τὸν πλησίον, ἀλλὰ ἡ σχέσις πρὸς ἑαυτόν. Ἡ ὑψίστη ἠθικὴ ἀρετὴ, τὴν ὁποίαν ὁ Ἕλληνας ἀξιολογεῖ ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἄλλους εἶναι ἡ «σωφροσύνη», ἥτοι ἡ διαρκὴς ὁμολογία καὶ συμφωνία πρὸς ἑαυτόν.

Κανὲν ἄλλο πράγμα δὲν δεικνύει σαφέστερον τὸ χάσμα τὸ διανοιγόμενον μεταξὺ συγχρόνου χριστιανικοῦ αἰσθήματος καὶ ἑλληνικῆς ἀντίληψως ἢ ἡ πεποίθησις τῶν ἀρχαίων ὅτι ὁ ἠθικὸς ἄνθρωπος δὲν πρέπει νὰ ἔρχεται εἰς μετάνοιαν ἢ μεταμέλειαν (Ἀριστ. Νικ. Ἠθικ. 3166 α 29, 1178 β 20, 1240 β 23) Ἡ μετάνοια εἶναι διὰ τοὺς Ἕλληνας σημεῖον ἠθικῆς ἀνσιότητος. Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος μετανοεῖ, ἥτοι σκέπτεται διαφορετικῶς, περὶ ἐκείνου τὸ ὅποιον αὐτὸς εἶναι ἢ ἔπραξε ἥτοι σκέπτεται διαφορετικῶς περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῆς πράξεώς του — διότι τοῦτο σημαίνει ἡ λέξις μετάνοια δηλαδὴ ἀλλαγὴν τοῦ φρονήματος, τοῦ νοήματος — αὐτὸς ἁμαρτάνει καὶ αὐτολοιδωρεῖται. Καὶ ἡ στωικὴ ἀκόμη φιλοσοφία, μάλιστα καὶ αὐτὸς ὁ Ἐπίκτητος, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι πλησιάζει πολὺ τὸν χριστιανισμόν, διδάσκει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δεόν νὰ ὑπάρχη, νὰ ζῆ (ἔσται) χωρὶς νὰ ἁμαρτάνῃ καὶ χωρὶς νὰ βλασφημῇ ἑαυτὸν, χωρὶς νὰ ἀγωνίζεται πρὸς ἑαυτόν καὶ χωρὶς νὰ μετανοῇ (Diss. II 22, 25, Περὶλ. Ἐγχειριδ. 34 καὶ Μάρκ. Αὐρ. XIII, 2, 10). Τοῦτο εἶναι γενικῶς ἑλληνικὴ ἀξίωσις. Ὁ ἠθικὸς ἄνθρωπος πρέπει νὰ εἶναι αὐθυπόστατος, αὐτοτελής καὶ νὰ εὐρίσκειται εἰς ἀπόλυτον λογικὴν ὁμολογίαν πρὸς ἑαυτόν, πράγμα τὸ ὅποιον ἀποκλείει διὰ τὸν Ἕλληνα οὐχὶ μόνον τὸ ψεῦδος, ἀλλὰ καὶ τὴν μετάνοιαν καὶ τὴν αἰδῶ. (Περὶλ. Πλάτ. Πολιτεία 577 Ε, Νόμ. 722 C., Ἀριστ. Νικ. Ἠθικ. 1166 β 24, 1150 β 30).

Πᾶσα διάσπασις τῆς ἠθικῆς αὐτοτελείας εἶναι διὰ τὸν Ἕλληνα ἀπεχθὴς καὶ ἀποφεικτεία. (Περὶλ. Ἀριστοτ. Νικ. Ἠθικ. 1166 β 7, 19, 1240 β 16, 1245 α 31). Γενικῶς δὲ ἡ ἑλληνικὴ ἀντίληψις εἶναι ὅτι ἡ ἀρμονικὴ ἐνότης καὶ φιλία πρὸς ἑαυτόν ἀποτελεῖ τὸ προτέρημα τοῦ ἠθικοῦ, τοῦ εὐγενοῦς καὶ τοῦ θείου (Περὶλ. Πλάτ. Τίμαιος, ὅπου λέγεται περὶ θεοῦ «γνώριμον φίλον ἱκανῶς αὐτὸν αὐτῷ» Σοφοκλ. Οἰδιπ. Κολ. 309 τίς γὰρ ἐσθλὸς οὐχ αὐτῷ φίλος. Εὐριπ. Μήδεια 86. Ἀπόσπ. 460, Πλάτων Πολιτεία 351 α, 441 θ.). Ἐνταῦθα τὸ ἐγὼ δὲν ἔχει ἀκόμη τὴν δύναμιν ἐκείνην ἣτις ἀπαιτεῖται διὰ νὰ

ὑποφέρει κανείς τὴν ἀντίθεσιν καὶ τὴν διάσπασιν τοῦ ἐγὼ πρὸς αὐτὸ καὶ ἀκριβῶς τότε νὰ ζητήσῃ νὰ διατηρήσῃ τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ καὶ δὴ διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἀπὸ πάντος ἄλλου δεσμοῦ. Μόνον δι' αὐτῆς γίνεται τὸ ἐγὼ πραγματικὴ προσωπικότης (*). Κατ' ἀντίθεσιν ἑξικτὴν πρὸς τὸ χριστιανικὸν ἰουδαϊκὸν τοῦτο αἶσθημα ὁ Ἕλληνας βλέπει τὴν ἐκφρασὴν τοῦ ἀπολύτου ἐν τῇ αὐθυποστάτῳ μορφῇ. Βραδύτερον δέ, κατὰ τὸν τέταρτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα, ἀρχίζουσι τὰ πρόσωπα τῆς ἑλληνικῆς γλυπτικῆς νὰ ἀφυπνίζωνται καὶ νὰ προσλαμβάνουσι καὶ ὅπως κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν, πάντοτε παθητικωτέραν ἐκφράσιν. Εἰς τὰς δὲ ῥωμαϊκὰς προτομὰς παρουσιάζεται ἐν πραγματικῇ πλείον ἐκφράσει τὸ φυσιογνωμικὸν στοιχεῖον· τέλος δὲ εἰς τὰς τελευταίας ἀρχαίας προτομὰς τῆς χριστιανικῆς πλείον ἐποχῆς καταφαίνεται ἐν νέον μεταφυσικὸν συνειδός. (Ὅπως π. γ. τὸ ἄγαλμα τοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὸ μέγαρον dei conservatorii ἐν Ρώμῃ ἐκφράζον διὰ τοῦ βλέμματος, τὸ ὁποῖον ἔρχεται ἀπὸ τὸν ἐπέκειντα κόσμον, καὶ διὰ τῶν λίαν ἀνοικτῶν ὀφθαλμῶν τὴν αὐτοπεπαιθῆσιν τῆς ὑπεργαίου αὐτῆς ἀρχῆς). Ὅτι δὲ ἐνταῦθα πρόκειται περὶ μιᾶς βαθείας μεταβολῆς ὁλοκλήρου τοῦ αἰσθηματος καὶ τῆς συνειδήσεως τῆς ἀνθρωπότητος, καταφαίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ ἡ λέξις ἢ δηλοῦσα τὴν ὄψιν (πρόσωπον) προσλαμβάνει τὴν ἔννοιαν τοῦ

(*) Πρὸς. Hegel XVI 239 Phil. der Religion II. Ὁ χαρακτὴρ τοῦ προσώπου (ἐν τῷ Χριστιανισμῷ), ἢ μάλλον τοῦ ὑποκειμένου, ἔγκειται ἐν τῇ ἀναιρέσει τῆς ἀπομονώσεως, τοῦ ἀποχωρισμοῦ αὐτοῦ. Ἡ ἠθικὴ, ἢ ἀγάπη συνίσταται ἀκριβῶς εἰς τὴν ἀπάρνησιν τῆς εἰδικῆς ὑποστάσεως, τῆς εἰδικῆς προσωπικότητος, ἢ εἰς τὴν ἐπέκτασιν αὐτῆς πρὸς τὴν γενικότητα, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν οἰκογένειαν, τὴν φιλίαν, διότι ἐνταῦθα προκύπτει ἡ ταυτιότης τοῦ ἐνός πρὸς τὸ ἄλλο. Ὅταν συμπεριφέρωμαι πρὸς τινὰ κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἠθικῆς τότε θεωρῶ αὐτὸν ὡς ἴδιον, ταῦτόν, πρὸς τὸν ἑαυτόν μου. Ἐν τῇ φιλίᾳ, ἐν τῇ ἀγάπῃ παραιτοῦμαι τῆς ἀπομεμονωμένης προσωπικότητός μου καὶ κερδίζω ἀντ' αὐτῆς τὴν συγκεκριμένην, συμπληρωμένην προσωπικότητα. Ἡ ἀλήθεια τῆς προσωπικότητος ἔγκειται ἀκριβῶς ἐν τῇ ἀναφορᾷ αὐτῆς, ἐν τῇ ἐμβυθίσει αὐτῆς εἰς μίαν ἄλλην προσωπικότητα. «Τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι δέον νὰ συνυπάρξῃ τις μεθ' ἐνός ἄλλου, νὰ ἐνυπάρξῃ ἐν ἄλλῳ τινὲ, ἢ νὰ ἐπικοινωνήσῃ πρὸς ἄλλον τινὰ διὰ νὰ ἀνακαλύψῃ τὸ ἴδιον αὐτοῦ ἐγὼ, τὴν ἰδίαν αὐτοῦ προσωπικότητα, καταδεικνύει τὸ νόημα τῆς ἐννοίας ἣν ἔχομεν περὶ προσωπικότητος, ἣτις πραγματοποιεῖται ἐν τῇ ἀγάπῃ καὶ ἐν τῇ ἑξῆς μεθ' ἐνός ἄλλου».

«persona», τοῦ προσώπου ὡς ἐσωτερικῆς ὑποστάσεως. Ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ῥωμαϊκῆς ἐννόμου ζωῆς καὶ τῆς νομολογίας γενικῶς ἀναπτύσσεται ἡ νομικὴ ἔννοια τοῦ προσώπου, εἰς δὲ τὰς θεολογικὰς συζητήσεις περὶ τῆς τριάδος ἐπιδιώκει τις διὰ τῆς λέξεως «πρόσωπον» νὰ συλλάβῃ τὸ βαθύτατον μυστικὸν τῆς θεότητος (*). Ἐνταῦθα κεῖται ἡ ἱστορικὴ ἀρχὴ τῆς λέξεως καὶ τῆς ἐννοίας «προσωπικότης» καὶ «ἄτομον», «ἰσομικότης». (Persona est naturae rationalis individua substantia, ὡς ὄρισεν τὸ πρῶτον ὁ Boethius τὴν ἔννοιαν ταύτην).

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ταῦτα, διὰ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς ἡ λέξις «εἶδος» καὶ μάλιστα πολὺ πρὸ τοῦ Πλάτωνος, εἶναι ὁ ὅρος δι' ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἡμεῖς ἐννοοῦμεν ὑπὸ «οὐσίαν», ὑπὸ «εἰδικὴν μορφήν», ὑπὸ τὸ «εἶναι» ἑνὸς πράγματος. Τόσον ἀντικειμενικῶς ἐννοεῖ ὁ Ἕλληνας τὴν πραγματικότητα. Ὁ Πλάτων ἐννοεῖ καὶ αὐτὴν τὴν *ιδέα*, τὴν ὑπεραισθητὴν, μεταφυσικὴν ἀλήθειαν τοῦ κόσμου μόνον διὰ τῶν ἐννοιῶν τούτων. Ὅπως τὸ φῶς καθιστᾷ τὰς μορφὰς τῶν σωμάτων ὁρατὰς εἰς τὸν ὀφθαλμόν, οὕτω πῶς παρουσιάζει διὰ τὸν Ἕλληνα καὶ ὁ ἀπόλυτος νοῦς, τὴν ὑπεραισθητὴν, μόνον νοητὴν «μορφήν», τὸ «εἶδος» εἰς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας. Ἐν τῇ ἀπολύτῳ ταύτῃ ἀναλογία πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν ὄρασιν ἐμφανίζεται καὶ ἡ ὑψίστη γνῶσις, ἡ γνῶσις τῶν ἰδεῶν παρὰ Πλάτωνι.

Ἐνεκα τούτου εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατον νὰ ἀποδώσωμεν τὴν ἔννοιαν ταύτην τοῦ νοῦ διὰ τῆς ἡμετέρας ἐννοίας «Geist» «(πνεῦμα)», ὡς πράττουσι πολλοὶ συνήθως. Τοῦτο δὲ διότι διὰ τῆς λέξεως G e i s t συνυπονοοῦμεν πάντοτε τὴν ὑποκειμενικότητα τοῦ προσωπικοῦ ἡμῶν ἐγώ· συνάμα δὲ ἡ λέξις αὕτη εἶναι ἡ μετάφρασις τῆς λέξεως «πνεῦμα» spiritus, τῆς καινῆς διαθήκης. Ἡ δὲ λέξις «πνεῦμα» κατάγεται ἀπὸ ἐντελῶς ἄλλας ῥίζας καὶ χρησιμοποιεῖται π. χ. ὑπὸ τοῦ Παύλου ἐν ἀπολύτῳ ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἐννοίας τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων «νοῦς» καὶ «ψυχὴ». Ὁ Παῦλος ἐννοεῖ ὑπὸ πνεῦμα κάτι ὑψηλότερον ἀπὸ τὰς δύο ταύτας ἐννοίας. Καὶ ἡ ἑλληνικὴ λέξις ψυχὴ ἔλλειπῶς μόνον χαρακτηρίζει τὸ νόημα ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἡμεῖς ἐννοοῦμεν καὶ αἰσθανόμεθα διὰ τῆς λέξεως «Seele». Ἡ ἑλληνικὴ λέξις

(*) Ὁ Πλάτων θὰ ἐχαρακτήριζεν, ὡς ὁ Willamowitz κάποτε εἶπε, τὰ τρία πρόσωπα τῆς θεότητος, ὡς εἶδη, ὡς μορφάς.

«ψυχή» σημαίνει διὰ τὸν Ἑλληνα ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου καὶ ἐντεῦθεν τὸ ζωηφόρον, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μεταβάλλει τὸ ἀνόργανον σῶμα εἰς ὄργανικόν. Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μεταγενεστέρῃ φιλοσοφίᾳ, ὡς τῇ τοῦ Ἀριστοτέλους, ψυχή σημαίνει τὴν ἀρχὴν ἐκείνην, ἣτις δημιουργεῖ ἅπαντα τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς ἀπὸ τῶν φυσικῶν ὑπάρξεων μέχρι τῆς ὑψίστης φιλοσοφικῆς γνώσεως τοῦ νοῦ. «Ψυχή» εἶναι λοιπὸν, ὡς θὰ ἦ δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν διὰ μιᾶς ἐπιτυχῆς ἐκφράσεως τοῦ Hegel, ἡ ψυχή, ἣτις δὲν εἶναι ἀκόμη πλήρης ψυχῆς «die Seele, die noch nicht seelenvoll ist». Καίτοι δὲ ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς προσλαμβάνει εἰς τὰ μυστήρια καὶ εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ πνεύματος αὐτῶν ἐμπνευσθέντας φιλοσόφους, ἀτομικωτέραν, καὶ ἂν θελή τις, ὑποκειμενικωτέραν χοοιάν, ἐν τούτοις ἢ μετὰ τῆς ἐννοίας ταύτης συνδεδεμένη διδασκαλία τῆς μετεψυχώσεως καταδεικνύει πόσον μακρὰν παραμένει ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἐντελῶς ἀτομικὴν ἀντίληψιν τῆς προσωπικότητος, ἣτις εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένη πρὸς τὴν σύγχρονον ἔννοιαν τῆς ψυχῆς. Ὁ Παῦλος χαρακτηρίζει ἀκριβῶς τὸν φυσικὸν ἄνθρωπον γήϊνον ἄνθρωπον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν πνευματικόν, ὡς *ψυχικόν*.

Τὰ παραδείγματα ταῦτα δεικνύουν ἐπιτοκῶς ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ μεταφράσωμεν ἑλληνικοὺς φιλοσοφικοὺς ὄρους εἰς τὰς συγχρόνους ἡμῶν γλώσσας. Πῦσα δὲ ἀπόπειρα πρὸς ἀπόδοσιν τῆς ἐννοίας «ψυχή» ὡς ἅπαντᾶ αὕτη εἰς τοὺς Ἑλληνας φιλοσόφους, διὰ τῆς λέξεως «Seele» παραποιεῖ τὸ ἀρχικὸν αὐτῆς νόημα καὶ τὴν ἰδιαιτέραν αὐτῆς χοοιάν, διότι ἡ ἔννοια ἐκείνη ἀνήκει εἰς ἕνα ἐντελῶς διάφορον κόσμον ἀπὸ τὸν ἰδικόν μας, εἰς ἕνα κόσμον διὰ τὸν ὁποῖον ἡ φυσικὴ ζωὴ ἦτο ἀκόμη ἢ μοναδικὴ καὶ ἢ ἀληθής.

II

Ἡ θεμελιώδης μορφή τοῦ ἑλληνικοῦ διανοεῖσθαι.

Πρέπει ὅμως νὰ συλλάβωμεν τὸ πρόβλημα ἐν τῇ γενικότητι αὐτοῦ. Ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς εἰδικῆς ἐννοίας, ἀλλὰ περὶ τῆς χαρακτηριστικῆς μορφῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπιστημονικοῦ διανοεῖσθαι γενιῶς, ἣτις ἐπίσης διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὴν μορφήν τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης. Τὸ σημερινὸν ἐπιστημονικὸν λογικὸν συνειδὸς διακαθορίζεται κυρίως ὑπὸ τῆς ἐννοίας τῆς αἰτιότητος. Ὁ